

JASLARIMIZDIN' OMIRINDE DEBIANTLIQ MINEZ XULIQTIN AHIMETI

Bekbergenova Ulzada Joldasbaevna

Berdaq atindagi qaraqalpaq mamleketlik universiteti,
Tariyx fakulteti sotsiologiya jonelisi 2-kurs studenti.

Kutimova Gulnara Tatlimuradovna

Ilmiy basshi: QMU "Satsialiq fanler" kafedrasi o'qitiwshisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14033402>

Annotatsiya. *Usi maqalada jamiyetde qabil qilingan normalarga kerri ta'sir ko'rsetiwshi hareketler deviant minez-xuliqti u'yreniwge bag'ishlang'an. Deviant minez - xulq tusinigi, onin' kelip shig'iw tariyxi, pisixologik, sotsiologik tarepten izertleniwleri haqqinda so'z etildi.*

Gilt so'zler: *Deviant minez xulq, minez xuliqtin tu'rleri, siyasiy normalar, minez xuliqtin buziliwi.*

THE IMPORTANCE OF DEVIANT BEHAVIOR IN THE LIFE OF OUR YOUTH

Abstract. *This article is devoted to the organization of deviant behavior, actions that act against the norms accepted in society. The concept of deviant behavior, its history of origin, psychological and sociological studies were discussed.*

Keywords: *Deviant, behavior, types, political norms, character disorders.*

ЗНАЧЕНИЕ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ В ЖИЗНИ НАШЕЙ МОЛОДЕЖИ

Аннотация. *Данная статья посвящена организации девиантного поведения, противоречащего принятым в обществе нормам. Обсуждалось понятие девиантного поведения, история его возникновения, психологические и социологические исследования.*

Ключевые слова: *Девиантное поведение, типы, политические нормы, расстройство характера.*

"Insan adebi tek g'ana salem-alik, kishipiylikden ibarat emes".

Islom Karimov

Jámiyette ornatilgan barshe socialliq shegaralardan sirtqa shig'iw jag'daylari sociologiyada debiyantliq jag'daylar onnan tutiliwshi minez xuliqti debiyantliq minez xuliq dep ataladi. Deviant¹ sózi latinshada "deviatio" sózinen alingan bolip sheginiw buziliw degen manini anlatadi. Deviant minez xuliq jámiyette ornatilgan adep-ikram qag'iydalarina mas kelmeytu'gin insaniy dóretiwshilik yaki hatti hareket.

Insan ómirinde en birinshi hám en áhimetlisi siyasiy baqlaw instuti bul shanaraq.

¹ Sotsologiya "Abdulla Qodiriy nomidagi xaliq merosi nashiryoti" Toshkent 2002 115B

Shañaraqtağı hár bir hárse daraq hám ósimlikler bola ma,túrli oyınshıqlar,úy haywanlari bolama-bulardıń bárshesi balanıń kózine misli dúnyanıń teńsiz ájayıp nársesi bolıp kórinedi hám uslayınsha ol jaqtı dúnyanı ózi ushın jańalıq sıpatında asha baslaydı.²(53B) Ferzent tárbiyasında hám barkamal awlattı rawajlantırıwda salamat shanaraqtın ornı ulken. ”Qus uyasında kórgeńin qıladi degenindey” ferzent tárbiyasında eń áwele shañaraqtıń ornı girewli. Bala tuwılǵaninan baslap shañaraqta jasaydı. Shanaraqtıń úrf ádetleri qádiryatları balada rawajlana baslaydı. En áhimetlisi ferzent shanaraqta omir mektebi arqalı jámiyet talapların úyrenedi hám ózinde qalıplestiredi. Biraq aramızda sonday insanlar hám ushiraydı,olar jámiyet rawajlanıwında óz úlesin qospastan bálkim oǵan tosiq bolıwshi shegaradan ótiwshi jaǵdaylardı júzege keltiredi. Debiant minez xulıq jámiyette bir neshe túrleri bar bolıp ótirik sóylew, erinsheklik, náshebentlik, óz janına qasd etiw, urliq, alqogolizim, jinsiy qatnasqa túsiw, psixotorop zatlardan paydalaniw, jáne basqada túrleri jámiyetimizde keń tarqalmaqta. Jinayatshılıq mámleketde ornatılǵan nızam hám qaǵıydalarǵa ayırım shaxslardıń múnáasibetleri jinaiy dóretiwshilik,shaxs ese jinayatshi esaplanadı. Náshebentlik-yaki oǵan tenlestirilgen narselerge hardayım qollanıw hám shıpaker kórsetpelerssiz qabıl qılıw. Jinsiy qatnasta bolıw-fande nekesiz jinsiy qatnasta bolıw eki túrge bólip úyreniledi:

1. Konkubinat-nekesiz birge jasaw .
2. Faxishabozlik-pul ushin oz denesin satıw.

Shiqista tiykarinan ekinshisi qaralansada ,batista eki jagday ham miyarinan shetke shigiw sipatında qaraladı.³ Deviant minez xulıq maselesin sotsologiya pani shenberinde en daslep E.Dyurkgeym uyrenen bolsada jamiyettin en tiykargi maselelerinin biri sipatında deviant jagdaylarına munasibetler eski dawirlerden rawajlanıp kelgen. Ayyemgi xaliqlardin diniy-mifologiyaliq koz qarasları tiykarinan Misir, Hindistan, ham Qitayda diniy nizam ham qagıydalarǵa aqiliy shegaralar bul jonelistegi daslepki qaraslar edi. Ayyemgi grek ham Rim filosiplari ham oz shigarmalarında bul maselelerdi sheship bergen. Amerika sotsologiyasında ahimetli orin tutiwshi talimatların biri E.Saterlendnin differensial baylanislar talimatidir. Bugan kore, har qanday minez xulıq sol tiykarda deviant minez xulıq ham uyreniledi, yagniy jamiyet agzalari tarepinen minez xulıq basqalarga uyretiledi. Diviant minez xulıq maselelerin sheshiwde R.Merton islep shiqqan talimat sotsologiyada jetekshi orında turadi. E.Dyurkgeym anomiya teoriyasın rawajlandirip,Merton deviant minez xulıqqa tomendegishe tarip beredi: “Debiant minez xulıq jamiyette dagazalangan qadiryatlar ham rasmiy minez xulıq standartları menen xalıq minez

² Joqarı mánawiyat-jenílmes kúsh Tashkent „mánawiyat., 2008 53b

³ Sotsologiya “Abdulla Qodiriy nomidagi xalıq merosi nashiryoti” Toshkent 2002 117-118B

xulqi hamde bar bolgan imkanyatlardin bir birine mas kelmey qaliwi natejesidir”. Hazirgi künde ospirimler arasinda debiant minez xuliqtin osiwi en ahimetli maselelerdin biri bolip qalmaqta.

Ospirimlerde kobinshe shetke shigiwshi hattı hareketlerin sanasız rawishte, bilqastan qiladilar. Sonin ushin olardin kopshiligi qilgan islerinin natejesin anlap jetpeydi, oz qatesin, aybin kormeydi.

Búgingi künde jámiyetimizde ásirese óspirimler ortasında oz janina qasd etiw(susdid) jaǵdaylari kóp ushiraspaqta. Óspirimlik 11-12 jastan 14-15 jasqa shekemgi dáwirdi óz ishine aladi.

Kóbinshe óspirimlik dáwirge ótiw tiykarinan 5-klastan baslanadi. Endi óspirim emes biraq úlkende emes sol tiykarında óspirimlik dáwirdiń xarakteri bilinedi. Bala erjetiwiniń bul dáwiri kóbinese qiyin áhimetli dáwir esaplanadi. Bul dáwirde ferzentlerimizde eliklew óz fikirin toliq jetkere almawı tez ashıwlanıwları tek ǵana óziniń aytqanı bolıwı kerek degen oyda júredi. Házirgi zaman talabına say texnikalar rawajlangan bir dáwirde internet tarmaqlarına berilip ketiwiniń, ”trendlar”-virtual alemdedi soginiwler, popisalar, bir birinin ar namısına tiyetugin sozler aytıw nátejesinde óz janına qasd qiliw jaǵdaylari gúzetilmekte. Oz janına qasd qiliw ataması latinsha “sui”ozin-ozı “caedere”oltiriwden kelip shiqqan ham insannın omirden ozin ozi joq qiliw hareketi manisın anlatadı. ”Oz janına qasd qiliw minez xulıq “atamasın birinshi marte 1947-jilda G.Deshaıs tarepinen kiritilgen. Susdid bul adamnıń ózin ózi óltiriwge háreket etiwı. Kóp hallarda susdid shetke shigiwshi minez xulıq sıpatında sheshiliwı múmkin bolmaǵan máselelerden ulıwma ómirden qutiliw usılı bolıp keledi. ⁴A.Avloniy aytqanıday “tálim tárbiya bir biri menen tigiz baylanısta olar bir birinen biraz parq qılsada, ekewin bir birinen ayırıp bolmaydı” degenindey jaslar tárbiyasında bir kúnlik emes ya bir jıllıq is emes bul uzaq dawam etetuǵın quramalı jámetlik protses. Hazirgi künde Respublikamızda deviant minezli, awır tarbiyalı, sustidge biyimlesken maselesi awır ospirim jaslar menen mektep psixologı, pedagoglar jameyeti, mahalle jamaatı, er jetpegenler menen islesiw komisiyaları, balalar psixologları jumıs alıp barmaqta. Professor B.M.Umarovtin aytiwinsha ospirimlerdin 13-17 jas aralıǵında bolgan jinayatların kopshiliginin sebebi tiykarinan, ulkenlerdin biy itibarlıǵı, ata ana ham mugallimler menen ozara kelispewshilik jagdaylari, spirtli ishimliklerge, nashebentlik zatlarga beriliwi aqibetinde kelip shiqpaqta.

Psixologik adebiyatlarda ospirimlerdin 11-15 jasqa deyin bolgan dawiri jinsiy jetilisiw, fizikalıq osiwi, shaxs sıpatında rawajlanıw dawiri deb esaplanadi. Ayne sol dawirde insannardin minez xulqı, adamlarga ham atırap ortalıqqa bolgan munasibetleri ozgerip baslaydı.

⁴ Gazeta “Golden Print Nukus” juwapkershligi sheklengen jamiyettin baspaxanası. 230100 Nokis shahri Karaqalpaq unıversiteti gazetasi.

Normativ minez xuliqtin qaliplesiwi sociallastiriw protsesinde juzege keletuginligi ham 18-20 jas araliginda juwmaqlanatuginligi sebepli deviantliq sociallastiriw jaslar ortaliginda turli sheginiwlerdin payda boliwina en kop jardem beredi. Sociologiyaliq izertlewler dawaminda xaliqtin 70-75%belgli darejede social normalarga amel qiladi,15-20% adamlar unamsiz ham 5-10% i unamli social sheginilgenin koriw mumkin.⁵ Quday talla jaratqan hár bir insangá bir máрте ómir inam etedi. Oni kimdur iygilikli islerge mazmunli keshiriwge háreket etse jáne kimdir naduris qiysiq jollardan júredi sebebi insan qam sut emgen bende. ”Bul dúnyanıń ráhatin kóremen desen sawda qıl, ol dúnyanıń ráhatın kóremen desen ibadat qıl, eger eki dunyanıń ráhatin kóremen desen ilim bilim úyren”deyilgen hádislerimizde. Solay eken hár bir jas awlad ilim bilim úyreniwge,bos waqtların biykar internet tarmaqlarında hár qiyılı oynılarga sarıplamasdan mazmunlı ótkerse maqsetke muwapıq bolar edi. Aqilli kamil har qanday insan bul jaqti dunyada omir bar eken, shanaraq bar ekenin jaqsi anlap jetedi. Shanaraq bar eken, perzent dep atalgan biybaha bayliq bar.

Perzent bar eken, adamzat hamiyshe iygilikli niyetler ham umitilislar menen jasadı.

Qisqasha aytqanda shanaraq salamat bolsa jamiyet bekkem boladi, jamiyet bekkem bolsa mamleket qudretli bolatuginligi hammemizge ayan boliwi tabiiy. Prezidentimiz Islam Karimov aytqanıday “Jaslar bızın keleshegimiz” olardı tuwrı joldan baslaw jol joba korsetiw arqalı jámiyetimizdiń keleshegin jaratadı. Hár bir jas awlad hám ruwhan hám aqılan bilimli kúshli jetiliske shaxs bolip tárbiyalaniwi kerek.<<Bul dunyani dep, o dunyani, aqiretti dep, bul dunyani umitpan>> degen mazmundagi sozlerdi hesh qashan esimizden shigarmawimiz zarur dep oylayman.⁶

REFERENCES

1. Sotsologiya “Abdulla Qodiriy nomidagi xaliq merosi nashiryoti” Toshkent 2002
2. N.Yu.Ibragimova,X.S.Kamalova Jasla sociologiyasi Tashkent “Metodist Nashriyot” 2023
3. I.Karimov Joqari Manawiyat jenilmes kush Tashkent <<Manabiyat>>2008

⁵N.Yu.Ibragimova,X.S.Kamalova Jasla sociologiyasi Tashkent “Metodist Nashriyot” 2023 97b

⁶ I.Karimov Joqari Manawiyat jenilmes kush Tashkent <<Manabiyat>>2008I 95b